

# 1930'lardan 1970'lere Türkiye'nin Gündelik Hayatında Yeni Bir Toplumsallaşma Aracı Olarak Radyo

**Eda Çetinkaya**

Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi

• • •

## Özet

Radyo, 1920'li yılların sonlarından 1970'lere kadar Türkiye'nin gündelik hayatında farklı işlevlere sahip olmuştur. Radyo ve gündelik hayat arasındaki bağları açıklamaya çalışmak döneme dair pek çok özelliği de ortaya çıkarmaya olanak verebilir. Bu amaçla çalışmada 1930 ve 1970 yılları arasına odaklanılarak, 15 kişi ile görüşme yapılmış, dönemin radyo dergileri incelenmiştir.

**Anahtar Sözcükler:** radyo, gündelik hayat, modernleşme, toplumsallaşma, radyo yayınları.

*From 1930's to 1970's Radio as a New Socialization*

*Medium in Turkey's Daily Life*

## Abstract

Radio had different functions in Turkey's daily life from the late 1920's to 1970's. Trying to figure out the connections between radio and daily life can make it possible to reveal a historical period's features. For this aim this essay focuses on the timespan between 1930 and 1970, 15 people were interviewed and radio magazines of the time were scanned.

**Keywords:** radio, daily life, modernization, socialization, radio broadcasts.

## *1930'lardan 1970'lere Türkiye'nin Gündelik Hayatında Yeni Bir Toplumsallaşma Aracı Olarak Radyo*

Birçok işleri birden gören aletler vardır... Radyo, böyle bir şeydir. Mükemmel bir halk üniversitesidir. Çeşitli konserlerin verildiği bir salondur. Gazetedir. Resmi tebliğlerin ilan edildiği duvardır. Tiyatro ve opera sahnesidir. Büyük vasıflarından biri de, icabında bütün bir milleti başına toplayabilecek bir miting meydanı olmasıdır (Radyo Dergisi, 15 Şubat 1944, sayı 27: s. 1).

“Radyo Dünyasının Hususiyetleri” 1944 yılında Burhan Belge tarafından bu şekilde aktarılmıştır. Radyo uzunca bir süre ülkemizde birçok işleve birden yarayan bir kitle iletişim aracı olma görevini üstlenmiştir. Kimi zaman konserlerle insanları şenlendirilmiş, kimi zaman herkesi pür dikkat başına toplayarak haberleri vermiş, kimi zamansa tiyatro sahnelerinin büyüsunü evlere taşımıştır. Özellikle 1970'lere, televizyonun yayına başlamasına kadar yaşanan dönemde gündelik hayatta radyo, düğmesi her çevrildiğinde insanları başka yolculuklara sürüklemiştir. Radyo milli birliğin kurulmasında önemli görev almış, kültürel batılılaşmanın ve modernleşmenin göstergelerinden biri olmuş, devletin kültür politikaları dâhilinde hem eğitim ve bilgilendirme, hem de eğlendirme aracı olarak kullanılmış, yeni bir ideoloji ve kültür yaratılırken devlete aracılık, insanların gündelik hayatlarına da eşlik etmiştir.

Kitle iletişim araçlarından bir döneme damgasını vuran radyoya sadece kurumlar tarihi üzerinden bakmak, gündelik hayata etki eden farklı unsurlarını eksik bırakacaktır. İletişim araçlarının tarihi ile toplumun gündelik hayatını birleştirerek ilerlemek, yaşanan değişimleri

tarihsel biçimde incelemeyi de kolaylaştıracaktır. Çalışma kapsamında radyonun 1930 – 1970 yılları arasındaki dönemde Türkiye'nin gündelik hayatının içerisinde nasıl yer aldığına, insanların toplumsal yaşamlarının değişimine nasıl etki ettiğine değinilmektedir. Farklı yaş gruplarından kişilerle yapılan görüşmelerden<sup>1</sup>, radyo dergilerinden ve anı kitaplarından yararlanılarak radyonun geçmişte günlük yaşamdaki yeri, önemi açıklanmaya çalışılmıştır.

## **Modernleşme ve Batılılaşma Aracı Olarak Radyo**

Bilindiği gibi radyo, kültür davamızın en önde giden samimi bir yardımcıdır. Bir düğmecinin çevrilmesiyle dünyanın dört bir bucağını ta kulaklarımızın dibine kadar getirmek kabildir. Bizleri faydalandırdığı ve bedii zevklerimizle okşadığı içindir ki radyoyu pek severiz (Radyo Postası, 9 Nisan 1954, Sayı 1: s.1).

Radyonun kuruluşu ve gelişimi, Cumhuriyet döneminin başlangıcı ile aynı döneme denk gelmektedir. Amerika ve Avrupa'da radyo

1 Araştırma kapsamında 15 kişi ile görüşülmüştür. Bu kişilerin 8'i kadın, 7'si erkektir. Kişilerin doğum tarihleri 1924, 1926 (2 kişi), 1930, 1935, 1936, 1939, 1940, 1944, 1950 (3 kişi), 1952, 1954 ve 1957'dir. Radyonun kurulum aşamalarını bilen 1920'li, 1930'lu yaş grubu ile doğduklarında radyo var olan 1940'lı, 1950'li yaş grubu örneklem için seçilmiştir. Gündelik hayattaki değişimi daha çok yaşadıklarından ve radyo ile daha çok zaman geçirdikleri düşünüldüğünden 1920, 30 ve 40 doğumlulara araştırmada ağırlık verilmiştir. Günümüz gençleri ve 1960 sonrası doğan kuşak ile görüşülmeme nedeni ise çalışmanın tarih sınırlılığı ile ilgilidir. Gençleri araştırma içine katmak, radyonun bugününe uzanmayı gerektirdiğinden farklı bir çalışmanın konusudur.

yayınlarının 1920 ve 1922 yıllarında başladığı düşünüldüğünde, Türkiye’de 1927’de radyo yayınına başlanmış olması önemli bir gelişmedir. Yeni kurulmuş bir sistemde radyonun bu denli hızlı ülkeye giriş yapması devlet ve yurttaş arasındaki bilgilenme, eğitim, haberleşme ihtiyacı ile yakından ilişkilidir. Radyo, devlet-millet arasında bağlantı kurma işlevinin yanında, yeni tasarlanan milli kültürün yayılmasına aracılık edecek, batılılaşma ve modernleşmeyi kolaylaştıracak bir araç olarak da düşünülmüştür. Her ne kadar ilk yıllarda radyo yayınları Ankara ve İstanbul çevresi ile sınırlı kaldıysa da yine de ülkeye yeni bir iletişim aracının gelmiş olması olumlu bir gelişme olarak görülmektedir<sup>2</sup>. Bu nedenle devlet, ideolojik gücünü bildiği radyoyu, yeni yaratılan kültür politikalarını yaymak için kullanmıştır. Radyo, Cumhuriyet kültürünün ve modernleşmenin yayılmasının en önemli araçlarından biri olma görevini üstlenmiştir.

Cumhuriyetin ilk dönemlerine modernleşme ve batılılaşma çabaları damgasını vurmuştur. Türkiye’deki modernleşmede reformlar Batı örnek alınarak gerçekleştirilmiş, modernleşme Batılılaşma olarak düşünülmüş, Batılılaşma siyasal, toplumsal ve kültürel açıdan modernleşmenin temel kurucu öğelerinden biri haline gelmiştir. Batılılaşma “zihniyet, kurum ve kimlik” oluşturma süreçlerini etkiler (Kahraman, 2004: 125). Bu nedenle Batılılaşmayı salt siyasal düşünce içinde ele almak tartışmayı eksik bırakır. Çünkü “batılılaşma örtük ve açık boyutlarıyla gündelik hayatı ve düşünme düzeylerini, bir bütün halinde belirleyecek güce sahip”tir (Kahraman, 2004: 125). Batılılaşma bir “bilgi aktarımı” sürecini de ifade eder. Bu bilgi aktarım ve reform sürecinin dışarıdan uyarlandığına; gelenekten kopuş olarak algılandığına; yukarıdan aşağıya doğru, pozitivist dünya görüşü merkeze alınarak, eğitilmiş seçkin sınıf, entelijansia tarafından dayatmacı bir biçimde gerçekleştirildiğine, bu süreçte halkın pasif olarak tanımlandığına dair yoğun tartışmalar vardır (Köker, 1995; Kahraman, 2004; Ahıska, 2005). Köker’e göre Pozitivizm doğrultusunda iktisadi düzeyde hızlı kalkınma ve sanayileşme ile “pozitif bilim ve teknolojinin

2 1959’da İstanbul ve Ankara dışında İzmir, Adana, Antalya, Gaziantep, Kars, Erzurum ve Van’da radyo istasyonları kurulması için çalışmalara başlanır. Bu çabalar ancak 1961 sonrasında sonuç vermeye başlar. 1961 İzmir, 1962 Adana, Gaziantep, Antalya, 1963 Kars ve 1964’de Van’da istasyonlar açılır (Oskay, 1971).

insanlığa sağladığı olanaklardan yararlanarak toplumu muasır medeniyet seviyesine erdirtme" (1995: 223) amaçlanırken, kültürel alanda da, Batılı değerleri aşılama çabasının kısmi başarısına karşılık bürokratik entelijansiyanın anlam dünyasını dayatması, gelenekseli bir kenara koyması ve Kemalizmin bürokratik-muhafazakâr bir ideolojiye dönüşmesi anlamında sorunludur (1995: 236).

Türkiye'deki modernleşmenin askeri bürokrasi ve seçkin sınıf tarafından gerçekleştirilmesi gündelik yaşamın şekillenmesinde ve dönemin sosyal hayatında resmi bir anlayışı da beraberinde getirmiştir (Özer, 2006: 181). "Cumhuriyetin medeniyet projesi sadece devletin yapısını değiştirmekle kalmamış, onun yanı sıra insanların yaşam şekillerine, davranış biçimlerine, gündelik alışkanlıklarına kadar her alanda müdahil olma ve nüfuz etme isteğini taşımıştır" (Özer, 2006: 184). Böylelikle modernleşme kültürel alana da yansıtılarak ilerleme süreci hızlandırılmaya çalışılmış, halkın yenilikleri içselleştirmesi amaçlanmıştır. Toplumun her alanında kendisini baskın bir şekilde gösteren modernleşme projesi ile kitle iletişim araçları arasında bağ kuran Oskay'a göre, reformlara yönelen az gelişmiş toplumlarda başlıca haberleşme araçları radyo ve televizyondur. Haberleşme ve bildirişim olanaklarının genişlemesi insan kültüründe önemli değişikliklere sebep olabilmekte, hayat tarzının değişmesine yol açmaktadır. Burada önemli olan temel nokta, kitle iletişim araçlarını "toplumun değişiminin ana nedeni" olarak görmek yerine, iletişim araçlarının var olan koşulların ya da değişimlerin pekiştirilmesi yönünde politikalara nasıl destek sağladığını anlamaktır (1971: 10-12).

Modernleşme ve batılılaşma projesi içinde radyo teknolojisi "millet hayalini başka birçok iletişim ortamından daha fazla mümkün kılmıştır" (Ahıska, 2005: 20). Bütünleştirici bir teknolojiye sahip olan radyo ile Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde milletin, milli birlik halinin kültürel ve ideolojik inşası sağlanmaya çalışılmıştır. Ahıska'ya göre radyo teknolojisi ve radyo dili devletin halk üzerinde hegemonya kurmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca milli kültürü kurmaya çalışan seçkinler "kendilerine batı tarafından yansıtılan eksikliği, batı araçlarını kullanarak telafi etmeye" çalışmışlardır (2005: 318).

Atatürk 1936 yılında TBMM’de yaptığı bir konuşmasında “Ulusal kültür için pek lüzumlu olduğu gibi arsiulusal ilgiler bakımından da yüksek değeri olan radyo işine önem vermemiz çok yerindedir” demiştir (Radyo Dergisi, 1942, Sayı 2: s.4). Radyonun ülkede yayılması bu nedenle Batı’ya yaklaşma ve Batılılık hali olarak sevinç uyandırmıştır. Batıdan gelen bir aletin ülkede kullanılmasına ve gündelik olanı etkilemesine verilen değer, Batılı olma, Batı’yı yakalama düşüncesi bağlamında ilgi çekicidir. Modern Türk insanı yaratılırken dış görüntü ve dil Batı’yla uyum sağlayacak şekilde reformlarla değiştirilirken, kullanılan araçlar da Batı standardına uyum sağlamıştır. Bu bağlamda radyoda yer alan müzik yayınlarının türlerinin Batıya uyum sağlamada kullanılması örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Kültürel batılılaşma” içerisinde müziği değerlendiren Deren, müziğin Cumhuriyet döneminin en keskin işleyen kültür politikalarından biri olduğunu belirtir. Batı müziği modernleşme içerisinde yüceltilmiş, “alaturka” doğu musikisi “kederi işleyen, insana hesapsız hüznler çökerten” yanları ile eleştirilmiştir (2004: 396- 397). Deren’e göre müzik meselesi bir kimlik meselesi haline gelmiş, Türk müziğinin kökeni tarih ve müzik çevresinde değil, siyaset ve ideoloji çevresinde tartışılmıştır (2004: 398). Bu bağlamda radyodaki müzik yayınlarının içeriği dikkat çekicidir. 2 Kasım 1934 – 6 Eylül 1936 arasında “Şark musikisi” İç İşlerinin kararıyla radyodan kaldırılır. Uygulama halkın müzik zevkinin resmi politikalara göre zorla Batı’ya yönlendirildiğine dair eleştirilere neden olurken, şark musikisi isteyen bazı dinleyiciler radyolarını Mısır radyosuna ayarlamıştır (Deren, 2004: 398–399)<sup>3</sup>.

Her ne kadar radyo yayınlarında belli bir dönem Türk Halk müziği ile Türk Sanat Müziği yayınları kesilmiş ve halk şarktan uzaklaştırılmaya çalışılmış olsa da, halkın bir kısmınının Mısır Radyosuna kayışı bazı görüşmelerde ve anı kitaplarında da örneklenmiştir. Görüşülen kişilerden 1926 doğumlu Behiç, Mısırlı sanatçı Ümmü Gülsüm’ü dış

3 Mısır müziğinin arabeske etkisi, 60’lı yıllarda arabeskin popülerleşmeye başlaması ve 90’lara dek TRT kanallarında arabeskin yasak kalışına dair tartışmalar için bkz; Meral Özbek (1994). *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*. İstanbul: İletişim Yayınevi.

yayınlarında takip ettiklerini söylemiştir. KKTC I. Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş da radyo ile ilgili anılarını anlatırken Kahire Radyosu'nu dinlediklerini belirtmiştir (Demir, 2005: 15). Denktaş 1936 yılında babasının aldığı radyoyu dinlerken evin büyüklerinin verdiği tepki, aslında kültürde yaşanan Doğu-Batı çelişmesini ve yaşlılar tarafından radyoya yüklenen anlamları da yansıtmaktadır.

Bir istasyondan tam güzel bir müzik sesi duyduğumuzda, 'Oh ne güzel müzik' demeye kalmadan, babaannem ya da anneannem odaya girer ve 'Kapatın şu gâvur icadını, evin bereketi bozulacak' diye söylenirlerdi. Babam istasyondan istasyona geçerken, Kahire Radyosu'na rastladığında hepimiz Arapça konuşmalara odaklanır kalırdık. Ninelerimizin yüzlerindeki hayret ifadesini gören babam ise onlara 'Yarın Cuma, buradan Kur'an okuyanları da dinleyebilirsiniz' diye söylerdi. Ertesi güne kadar radyo kullanılmaz ve Cuma günü, Kahire radyosundan Kur'an okumaya başlandığında ninelerimiz, başlarını örterler, tesbih ellerinde, gözler yaşlı, başlarını sallayarak okunan Kur'an'ı huşu içinde dinlerlerdi. Böylelikle ev halkı radyo ile barışmış, bizler de böylece gavurluktan kurtulmuş olurduk (Demir, 2005: 15-16).

Radyo, Batı icadı olarak sunulmuş ve Batılılaşmanın bir aracı olarak resmi politikada kullanılmış olsa da halk içinden gelen tepkiler, insanların araca hemen uyum sağlayamadıklarını da göstermektedir. Belge, özellikle kırsal kesimlerde radyonun ilginç tepkilerle karşılandığını belirtir: "Örneğin bazı evlerde kadınlar radyo dinlerken başörtülerini bağladılar, çünkü radyodan erkek sesi geliyordu" (Belge, 1983b: 864).

Batılı bir araç olarak radyoya uyum sağlama yollarının hep önceden gelen kültürden çıkan çözümler ile sağlanması ilgi çekicidir. Birinde, radyo Kur'an dinlemek için kullanılarak "gâvurluktan" kurtulmanın yolu olmuş, diğerinde de kadınlar başlarını örtterek mahremlerini radyodan çıkan ama nereden geldiği belli olmayan sestten koruyarak Doğu tepkileri ile Batı'ya çözüm üretmişlerdir.

Bu örnekler de Certau'nun belirttiği egemen sistem tarafından pasif ve baskı altında tutulmaya çalışılanın bulunduğu, hile ve kurnazlıklar içeren bir direnme yolu olarak sunulabilir. Gündelik hayat kültürlerinin tümünü güçlü ve daha az güçlü arasındaki çatışma ile açıkla-

mak mümkün ise, radyo yayınlarındaki değişime karşı geliş bu tip bir egemen düzeni dönüştürme ya da düzene direnme uğraşına denk gelebilecektir (de Certau, 2009).

## **Radyoya Erişim Olanakları ve Radyonun Kapsayıcılığı**

Hiçbir neşir vasıtası, radyo kadar geniş yığınlara hitap etmek mazhariyetine erememiştir. Bu bakımdan radyonun yaptığı ve yapabileceği birçok hizmetler vardır... Radyo, hiç farkında olmadığımız halde bu dil birliğini yavaş yavaş kuruyor. Radyonun söz neşriyatını dinleyen vatandaşlar ister Kastamonulu, ister Konyalı, ister Kayserili... olsun kültür dilimizin devamlı ve sistemli tesiri altında kalmaktadır (Radyo Dergisi, 1941, Sayı 1: s.2)<sup>4</sup>.

Dönemin radyo müdürü Vedat Nedim Tör, radyonun kapsayıcılığına ve eğitim işlevine değindiği makalesinde radyonun her gün millet ölçüsünde "bir dersane rolü" oynadığını söylemektedir, bu tıpkı Belge'nin radyoyu halk üniversitesine benzetmesi gibidir. Gerçekten de Kasım 1928'de kanunlaşan harf devrimi ve 1 Ocak 1929 itibariyle Arap harfleri ile basımın yasaklanması sonucu her ne kadar memleket çapında yoğun bir okuma yazma eğitimi başlamışsa da yaygınlaşması uzun zaman almıştır. Bunun yanında gazetelere erişim son derece problemlidir. Görüşmelerde babası gazete bayisi sahibi olan 1944 Ordu doğumlu Osman, 1960 öncesinde gazetelerin Ordu'ya haftada iki ya da üç kere geldiğini söylemiştir. Eski İstanbul Milletvekili 1933 doğumlu Nevzat Yalçıntaş, İkinci Dünya Savaşı sırasında mahallelinin radyo dinlemek için bahçelerinde toplanmasını anlatırken de okuma yazma ve maddi sıkıntı sorununa dikkat çeker:

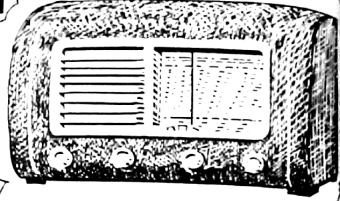
O dönemde harf devrimi yapıldığından halkın birçoğu, okuma yazma bilmezdi. Bilenler ise belli yaşın üzerinde eski yazı bilirdiler. Geri kalan kısım ise yazı bilmeyenlerdi. Dolayısıyla bugünkü gibi fazla gazete okunmazdı. Rahmetli babacığım balkonumuzun bir tarafına ajans dinlemek için radyoyu yerleştirirdi. Bahçeye sandalyeler yerleştirilir, o zamanın tabiriyle "ajans" dinleyebilmek için evimizin bahçesi mahallenin ileri gelenleriyle dolup taşardı. Bu arada gelen misafirlere annem çay ikramında bulunurdu... (Demir, 2005: 30).

4 Radyo Müdürü Vedat Nedim Tör'ün "Dil ve Kültür" adlı makalesinden alınmıştır.



Ülkedeki okuma yazma sıkıntısı, gazetelere erişimin sorunlu olması gibi nedenlerden dolayı radyonun önemli bir eğitim ve bilgilendirme aracı olarak işlev gördüğü açıktır. Ancak vericilerin yetersizliği ve radyoların pahalılığı nedeniyle yaşanan kapsayıcılık sorunu, radyonun eğitim yönünün ülkeye ne kadar yayılabildiğini sorunlu hale getirmiştir. Özellikle kırsal kesimler radyoya erişimde sıkıntı yaşamıştır.

# İSTE KÖYLÜMÜZÜN RADYOSU PİLLİ HEROFON



NEYSEKİ AKŞAMA BU  
YORGUNLUĞUMU GİDEREBİLECEK  
BİR HEROFON RADYOM VARDI.



AKTAŞ . T . A . Ş .  
SULTAN HAMAM KENDOROS HAN N:6 İSTANBUL  
TEL 2383

Radyo ilk çıktığı zamanlardaki verici gücünü ilerleyen zamanlarda geliştirmeye devam edemediğinden, ülkede radyoya erişen kişi sayısı sınırlı kalmıştır. 1965’de radyo istasyonlarının toplam etki alanı Türkiye yüzölçümünün % 36,8’ine, potansiyel radyo dinleyici kitlesi ise genel nüfusun % 42,6’sına denk düşmektedir (Oskay, 1971)<sup>5</sup>. Yüzdelere bakıldığında 1965’lerde radyo yayınlarına ülkenin yarısının bile erişemediği görülmektedir. 1969 yılında Türkiye radyoları güç ve toplam yayın alanı bakımından Avrupa ülkeleri arasında son sıralarda yer almaktadır. Sınır komşuları ile karşılaştırıldığında da durumun parlak olmadığını belirten Özakman’a göre de “başlangıçtaki küçük mesafe, zaman geçtikçe radyoculuğumuz aleyhine büyümüştür” (1969: 7).

Köy ve kent arasında radyo dinleme durumunda belirgin bir farklılık vardır. Başta vericilerin gücü nedeniyle köyde yaşayanların radyodan yararlanma olanakları zayıftır. Türkiye köylerinde nüfusun % 36’sı hiç radyo dinleyememektedir. Köylük alanda yaşayanların % 19’u her gün radyo dinlerken, % 56’lık bir kesimin birkaç haftada bir kez ya da daha seyrek radyo dinleyebildiği ortaya çıkmıştır ki, araştırmanın yapıldığı yıl 1970’lere doğru gelen bir zaman diliminde bulunmaktadır (Oskay, 1971)<sup>6</sup>.

Köydeki tek sorun radyonun teknik imkânları ile ilgili değildir. Aynı zamanda ekonomik durum da çok büyük bir belirleyicidir. Radyoya sahip olma, lüksün ve zenginliğin işaretidir (Demir, 2005: 29). Toplumsal hayatta önemli rolü olan radyoya ve “radyo sahibi olma” imajına, ilgili dönemin edebiyatında da sıklıkla rastlanmaktadır. Bunlardan biri Necati Mert’in yazdığı *Gramofonlar, Radyolar, Teypler* adlı kısa öyküdür. Öyküde radyo, köy ve şehri birbirinden ayıran unsurlardan biri olarak sunulmaktadır. Öyküde köyde parası yetip radyo alabilen Rüstem Ağa, radyosu sayesinde köydeki ününü artırmıştır. “... Rüstem daha sonra da kendi isteğiyle beş lambalı bir Philips radyo

5 Oskay verileri 1966 yılında yayınlanan “ 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı Radyo ve Tv Özel İhtisas Komisyonu Raporu”ndan derlemiştir.

6 Oskay, Frederick W. Frey adlı araştırmacının 1966 yılında yayınlanan “The Mass Media and Rural Development in Turkey” adlı çalışmasından yararlanarak bu verileri sunmuştur.

almış, köyün bir numaralı adamı olmuştu. Alamet bir şeydi radyosu, sesi de öyle..."<sup>7</sup> (Mert, 1979: 81).

Radyonun kapsayıcılığı ile ilgili diğer bir sorun, Özakman'a göre TRT'nin kurulup radyo yayınlarını devraldığı 1964 yılına dek radyo içerikleri toplumun geneline hitap etmemesidir. Radyo içerikleri geçen yıllara rağmen geliştirilememiştir. Radyonun devlet tekelinde olması ve iktidarda olan partinin lehine kullanılması da bu durumun önemli nedenlerindedir<sup>8</sup>. Yeterli bir tartışma ortamı ve konularda çeşitlilik henüz 1960 başlarında radyoda sağlanamamıştır<sup>9</sup>. "Hizmete girişten 37 yıl sonra radyo yöneticilerinin ve onları yönetenlerin, radyoyu 'magazin düzeyinde müzik' ve dereden tepeden sohbet aracı olarak aldıkları, ya da almak zorunda kaldıkları anlaşılır" (Özakman, 1969: 21). Özakman özellikle radyo yöneticilerinin yaratmaya çalıştığı "elit" içerikten duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir:

İşçiyi işine, köylüyü tarlasına potporiler ve valslerle uğurlayan "radyocu için radyo" tutumu sona ermiştir. İtiraf etmeliyiz ki, bu kolay olmadı. Eski alışkanlıkların rahatlığı ve bağlayıcılığına kapılmış yayıncıların, yani "Ev Saati"nde "bonfile parizyen" anlatılmasını yadırgamayanların, kuru fasül-ye anlatılan bir ev saatli radyo yayıncılığına dönüşmesi kolay olmazdı. 2.1.1965 sabahı yayınlanan HM (Halk Müziği) özel programını "Gültepeliler dinlemiştir" diye değerlendiren İstanbul Radyosunun bir yöneticisi, herhalde radyosunun kalitesinin düştüğünden kaygılıydı (1969: 32).

- 7 Uygarlığın bir ölçütü olan teknolojiyi takip etmek aynı zamanda esnafın müşteri çekme yoludur. Rüstem Ağa artık radyo değiştirmekten yorulmuştur ancak arkadaşları tavsiyesinde eğer teknolojiyi takip etmezse müşterilerinin yeni radyo alan esnaf-lara gitmelerine ses çıkarmaması gerektiğini söyler. Ticarete tutunmak için radyo-nun kullanımı, görüşmeler sırasında da örneklenmiştir. Küçükken kahvehaneleri olan 1939 Konya doğumlu Osman Nuri, kahvehaneyi açarken hemen radyo da aldıklarını çünkü o dönemde radyosuz kahve olmadığını belirtmiştir. Kahvehaneyi 1949 yılında açtıklarında halen evlerinde radyo yoktur.
- 8 Jülide Gülizar'ın *Haberler Bitti Şimdi Oyun Havaları* adlı anı niteliğindeki kitabında radyo ve hükümet arasındaki bağlantılar, yaptırımlar anlatılmaktadır.
- 9 Özakman'ın eleştirisinin haklı yönleri olmakla birlikte, 1941- 42 yıllarının radyo yayınlarında *Ziraat Takvimi*, *Meslekler Konuşuyor*, *Kitap Sevenler Saati* gibi eğitim yönü olan programlar az da olsa görülmektedir.

Metni okurken 1980 öncesi lüks tüketim ile henüz tanışmamış, tüketim alışkanlıkları böylesine değişmemiş, çoğunluğu memurların ve orta gelirlielerin oluşturduğu bir toplum göz önüne geldiğinde Özakman'ın eleştirdiği nokta haklılık kazanmaktadır. Özakman bu durumun 1965 sonrası TRT'nin yerleştirmeye çalıştığı içerik ile değiştirildiğini savunmuştur<sup>10</sup>.

Bahsedilen tüm teknik, ekonomik ve içerikle ilgili sorunlara karşın Türk halkı radyoyu sevmiş, ilgiyle karşılamış ve günlük hayatlarının içine dâhil etmiştir. Öyle ki bir süre sonra radyo, gündelik hayatın vazgeçilmezlerinden biri haline gelmiştir. Televizyon yaygınlaşmış halk, sesten sonra yeni bir cazibe merkezi olan görüntüyle karşılaşınca kadar da yerini korumuştur.

## **Radyonun Gündelik Hayata Girişi ve Radyonun Yeni Bir Toplumsallaşma Biçimi Yaratması**

“Radyolu yıllar, sözcüklerin de çağrıştırdığı gibi, o dönemin bir kesitine yapılan kısa bir yolculuktur. Cep telefonlarının, bilgisayarların, internetin olmadığı yıllara...” (Dinçmen, 2007: 11).

Türkiye'ye radyo Amerika ve Avrupa'dan sonra yayına başladığından, radyo ile ilgili bilgiler kendisinden önce gelerek ülkede merak uyandırmıştır. Türk halkı için, içinden bir yerlerden ses gelen radyo şaşırtıcı bir icattır. Türkiye'de gündelik hayatta teknolojiye yer verilmesi halkın büyük kesiminde hızlı gerçekleşmesine rağmen modernleşme kısmında da ele aldığımız gibi radyonun özellikle yaşlılar tarafından anlamlandırılması, kabul edilmesi daha zor olmuştur (Dinçmen, 2007). Murat Belge Türkiye ile Batı'dan gelen teknoloji arasındaki ilişki şöyle aktarmaktadır:

Sanayi devriminden beri Batı dünyası teknik yenilik tekeline sahip. Bu bakımdan Türkiye'de günlük hayatın dokusu içinde beliren her teknik

10 Özakman'ın kitabı radyoculukta 1964 TRT öncesi ve sonrasını ele alır. TRT öncesi eleştirilirken, TRT döneminin getirdiği yenilikler açıklanmaktadır. Ancak kitapta TRT öncesi dönemde ya da TRT döneminde hükümetlerin radyoya ilişkin uyguladığı baskılar hakkında bir yorum bulmak zordur. Özakman kitabı yazdığı dönemde TRT'de Merkez Program Daire Başkanı'dır.

yenilik Batı'dan gelme bir nesne olarak tanındı ve yaşandı. Bunların kendi maddi-manevi ortamımız dışından gelen nesnelere olması, çok zaman onlara yarı büyüdü, fetişistik anlamlar yüklenmesine yol açtı. Türkiye geleneksel olarak Batı'nın dışında olmakla birlikte aynı zamanda Batı'nın en yakın komşularından biriydi de. Bu durum, gelen yeniliğin hem çabuk gelmesine, çabuk yayılmasına, hem de hala hafifçe 'yabancı' kalmasına yol açıyor (1983b: 863–864).

Radyo tam da Belge'nin belirttiği gibi Türkiye'de büyüdü bir araç olarak karşılandı. Çocuklar radyonun içinden her an birinin çıkmasını beklerken, yaşlıların bazıları da "şeytan icadı" olarak radyoyu anlamlandırdı ve evden içeri bile almak istemedi (Dinçmen, 2007).

## **Radyo ile İlk Tanışmalar**

Radyonun gündelik hayata girişinde hatıralarda kalan en önemli anlardan birini radyo ile ilk tanışma oluşturmaktadır. Birçok kişinin anılarında bu an büyüleyici, merak uyandırıcı niteliklere sahiptir. Radyonun Türkiye'ye yeni geldiği ilk dönemlerini yaşayan kişilerin belki de radyo ile ilgili unutamadıkları ortak anları onu ilk gördükleri zamandır.

İlk radyo spikerlerinden Jülide Gülizar radyo ile nasıl tanıştığını şöyle anlatmaktadır: "Radyonun sesini ilk kez, komşumuzdaki aygıt-tan duymuştum. İlk duyduğum ses, Atatürk'ün ölüm haberini veriyordu. Evimize radyonun girdiği yıl, 12 yaşındaydım" (Gülizar, 1994: 13).

Aynı şekilde çalışma kapsamında görüşülen 1930 Bursa doğumlu Yıldız için de radyo ile ilk tanışması Atatürk'ün ölümü ile çakışmaktadır. 8 yaşında bir çocuk için mutlu bir an olması beklenirken, Cumhuriyet Türkiye'sinin en acı günlerinden birinde radyo ile tanışmış ve hiçbir zaman bu kederli tanışmayı unutamamıştır:

İlk radyoyu Atatürk öldüğü zaman görmüştüm. Komşumuzun vardı. Gidiyorduk, dinliyorduk hem ağlıyorduk. Atatürk öldüğü zaman. 1938'de (ağlıyor...) İlk radyoyu o zaman görmüştüm ben. Yoktu bizim radyo. Babam asker olduğu için bizim hiçbir şeyimiz yoktu. Radyo ev

sahibimizindi, biz iniyorduk sadece. Atatürk öldü diye hepimiz oraya iniyorduk. Ağlıyorduk orada. Naklen veriliyordu Atatürk'ün ölümü. Ondan sonra senelerce yine yoktu bizim radyomuz... 1948'de evlendim, Ankara'ya geldim. Bir radyo aldık. Çok sevindik radyomuz olduğu için. Ondan sonra artık her gün dinliyorduk devamlı.

Çalışma kapsamında görüşülen 1950 Ordu doğumlu Sabri radyoyu ilk kez 7- 8 yaşlarında dayısının evinde görmüştür. Görüşme sırasında anlattığı, babasına ait hikâyeye ise radyoyu bilmeyen, ilk defa gören yetişkin insanların tepkisini anlamak için oldukça önemli ve yüzümüzü gülümseten bir anı niteliğindedir:

Babamın bir hikâyesi var. Fatsa'da elit tabakanın girebildiği Yalı Kahve'sinde bir masanın üzerinde radyo varmış. Babam köyden alışveriş için dükkânına gelen insanlara (radyo nedir bilmeyen) "bir kutudan ses çıkıyor" deyip, inanmayanlarla iddiaya girermiş. Sonra alıp götürürmüş Yalı Kahvesi'ne. Radyoyu görmelerine rağmen inanmayan insanlar masanın örtüsünü kaldırıp altında biri mi var diye kontrol ederlermiş.

1926 Erzurum doğumlu Naci ise radyo ile tanışmalarını anlatırken kamusal alanlarda yapılan radyo yayınlarına işaret ediyor. Radyonun ilk yıllarında birçok evde radyo olmadığından yayınların genel alanlarda yapılması bir kamusal hali yaratması açısından da önemli bir nokta olarak karşımıza çıkıyor.

Radyoyu ilk defa 13- 14 yaşlarında Erzurum'da gördüm. Bir yerden neşriyat yapıyordu, oradan dinliyorduk. Hatta babamın milletvekili oluşunu da radyodan öğrendim. Belediye Parkındaki hopperlörden radyo dinlerdik. Kimsenin evinde radyo yoktu. Belediyeden yayın yaparlardı... 1940 başlarında ilk radyomuzu babam aldı. 1938 babam Erzurum milletvekiliydi. 3 dönem milletvekilliği yaptı. Sonra Samsun'a gittik. Orada da radyomuz vardı.

Radyonun en önemli işlevlerinden biri halka haberleri, o zamanki deyimile "ajansları" ulaştırmaktı. Babanın milletvekili olduğunu Belediye parkında yapılan radyo yayınından öğrenmek, Atatürk'ün ölümü hakkındaki yayını naklen radyodan dinlemek gibi özel olaylar dışında da radyonun en önemli amaçlarından biri halka haberleri iletmekti.

İlk radyo bizim eve 1934'te geldi. Yüksek bir rafa koyduk üstünü örtülerle örttük, böyle dantelli. Sadece havadisleri dinlemek için açıldı. Babam havadisleri hiç kaçırmazdı. Radyoda klasik müzik olurdu. Mesut Cemil, Münir Nurettin de konserler verirdi. Radyo saatinde açılır kapanırdı...

Biz ilk radyomuzu Osmaniye'de savcıyken 1938'de almıştık. Haberlerde pencereye koyardık, pencerenin altında haberlerde adam dolar, haberleri dinlerdi. Radyo çok nadir evlerde vardı (Atauz, 1998: 228)<sup>11</sup>.

1954 doğumlu çocukluğu Balıkesir'de geçen Metin doğduğunda evlerinde radyo olduğunu belirtiyor. Ancak büyüklerinden duyduklarından hareketle radyonun haber verme özelliği açısından önemini şöyle aktarıyor:

Balıkesir'de annemlerin sokağında tabii herkesin evinde radyo yok. Bir evde radyo varsa ajans saati o zamanlar haberlere ajans derlermiş ya da önemli bir şey yayınlanacaksa herkes o evin yakınına, bahçesine gidermiş. Evdekiler de açar, sokağa her tarafa yayın yaparmış yüksek sesle. 1935'li – 40'lı yıllar. O zamanlar herkesin evinde radyo yokmuş. Parklarda, çay bahçelerinde özellikle özel bir durum varsa insanlar oraya gidip radyo dinlermiş. 40 – 45'lerden sonra insanlar evlerine radyo almaya başlamış. O da herkeste değil.

Haberler, halk tarafından beklenen ve düzenli takip edilen radyonun en önemli yayınlarındandı. Radyo için ayrıca bir haber ekibi yoktu. Anadolu Ajansı'nın topladığı haberleri radyo spikerleri okurdu. Bazı radyo profesyonelleri dönemin radyo haberciliğinin yeterli seviyede olmadığını vurgulamaktadır:

O yılların haberciliği içerik açısından olduğu gibi teknik açıdan da son derece ilkel görünümdeydi. Bırakın çağdaş nitelik taşımasını, üç beş kişiden oluşan bir haber ekibi bile yoktu. Doğal olarak muhabir diye birileri de... Haber kaynağımız, bir devlet kurumu olan Anadolu Ajansı... (Gülizar, 1994: 34).

11 Pencerelerin açılarak radyo yayınının sesinin sokaktaki kişilerin duyması için yükseltilmesi her zaman yukarıdaki anı kadar masumane olmamıştır. Özellikle Hitler dönemi Almanya'sında halkın nerede olursa olsun yayınları dinleyebilmesi için radyoların sesleri sokaklara verilirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz; Akarcalı, Sezer. (2003). *İkinci Dünya Savaşı'nda İletişim ve Propaganda*. Ankara: İmaj Yayınevi.





– Amca biz sizin komşunuzuz, babam rica etti.  
Radyolarını biraz daha açsınlar da biz de dinleyelim.  
– Nerede oturuyorsunuz?  
– Sekiz mahalle ötede.

Resim II: Radyo Dergisi, 1 Ocak 1945, Cilt 4, Sayı 37: s. 21.

Toplum için bu kadar önemli olan radyo haberlerinin, radyo binasına 1950'lerde nasıl ulaştırıldığı da ilginç bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gülizar, haberlerin radyoya getirilme şeklini şu sözlerle açıklamaktadır: “Hazırlanan haber bültenleri, okunacağı saatten çok kısa bir süre önce radyo evine yetiştirilirdi. Kim getirirdi bilir misiniz? Sıkı durun: Bisiklete bindirilmiş bir memur...” (1994: 35).

### **Radyo Evin Baş Köşesinde...**

Radyonun toplum hayatına girmesi ve evlerde kendine yer bulmaya başlaması ile bu önemli, birçokları için büyüleyici aracın ev içinde nerede konumlandırıldığı da radyoya verilen değer açısından önemli bir veridir. Mekân ve gündelik hayat bağlantısını kurarken



radyonun nerede durduğu bize katkı sağlar. 1930 doğumlu Yıldız'ın görüşmeler sırasında, radyonun ev içindeki önemini konumlandırma açısından tanımlamaktadır: “(Radyoyu) Ufacık masa gibi bir şeyimiz vardı onun üzerine koyduk. Salon yoktu. Karşılıklı 2 tane odamız vardı. Masanın üzerine radyomuzu koyduk. Önünde de yemek yiyorduk. Arkada da radyo duruyordu.”

Bu örnekte radyonun yeri yemek masasının üzeridir. Evde yaşayanların radyoyu yemek yedikleri masaya koymaları sadece eşya sayısının azlığı ya da mekân darlığı ile ilgili görülmemelidir. Temel ihtiyaç olan yemek yemenin bir parçası olması, ailece oturulan sofrada radyonun bulunması, araca verilen değer ve insanların yaşantısında radyonun kapladığı yerin önemli bir işarettir. Radyo, ailenin bir parçası gibidir. İnsanların günlük hayatlarının birçok anına eşlik eden bir araç olarak toplumsal hayatta konumlanmıştır. Ordu Perşembe’de çocukluğunu geçiren 1952 doğumlu Nurver ise, Karadeniz’de mutfaklar çok büyük olduğundan ve genelde yemekten sonra da orada oturduklarından radyolarının geçmişte mutfakta durduğunu belirtmiştir.

Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde anı kitaplarını destekler nitelikte radyonun evin ortak alanlarından olan salonlarda, masalarda ya da rafların en üstlerinde kendine yer bulduğu ortaya çıkmaktadır. Radyo salonun başköşesinde herkesin dinleyebileceği şekilde konumlandırılmış ve dantel örtüler ile süslenmiştir. Dinçmen *Radyolu Yıllar’ı* anlatırken radyonun dantellerle bezenmesini ona verilen değer ve duyulan saygının bir göstergesi olarak nitelendirir (2007: 25).

Radyonun dantel ile süslenmesinin önemli bir nedeni de aracı tozdan korumaktır. Türkiye’deki kadınların temizlik alışkanlığının radyo üzerinde de kendisini gösterdiği görülmektedir. 1950 Tarsus doğumlu Gönül, radyonun evdeki mekânsal konumunu açıklarken evin en değerli eşyalarından olan radyoyu süsleme, güzel gösterme ve temiz tutma çabasını açıklar:

Radyomuz, oturma odasında herkesin topluca dinleyebileceği şekilde bir komodinin üzerinde duruyordu. Üzerinde annemin el işi olan ipek ketenden yapılmış kenarları “ruşulyeli” (bir nakış türü) bir örtü sürekli

olurdu. Bazen de dantel örtülürdü. Sonraki yıllarda çok tozlandığı için annem dantellerle süslü özel radyo örtüsü dikmişti.

Herkesin radyosu gibi bizimki de ufakça bir sandığın boyutlarında –Blaukpunkt marka- koskoca bir kütle idi. Yine herkesin ki gibi, bizim radyonun da üstünde toz almaması için sımsıkı giydirilmiş bir beyaz gömlek ve onun üstünde işlemeli ya da dantel örtüler bulunurdu. Dinleneceği saatlerde bu örtüler kaldırılır, ibadet edercesine bir sessizlik içinde radyonun başına geçilirdi. Özellikle de “Ajans Haberleri”nin dinlendiği saatlerde soluk almaktan bile korkardık. Çünkü İkinci Dünya Savaşı yıllarıydı ve bütün evlerde savaş haberleri, herkesin, özellikle de babaların merakla beklediği programlardı (Gülizar, 1994: 13).

Teknolojik bir iletişim aracı olan radyoya, Türklerin sanatsal yönünü simgelercesine dantellerle süslenerek, üzerlerine minik biblolar konularak bir anlamda yerel bir nitelik de kazandırılmıştır. Batı icadı radyo, Anadolu motifleri ile bezenmiş, bizden biri olarak salonlarda başköşeyi almıştır.

Radyonun yaygınlaşması teknik yeniliklerin yarattığı Türkiye’ye özgü “tepki-kalıplarına” bir başka ilginç örnektir. Bu gibi araçlar, hayatın zorluklarından çok “boş zaman” değerlendirmesine, eğlenceye yönelik oldukları halde Türkiye’de kitlelerin tüketim tercihlerinde ön sıralarda yer almışlardır. Söz gelişi birçok aile telefon ya da buzdolabına oranla, radyo sahibi olmaya öncelik vermiştir. Radyo, ev içinde, salonun başlıca eşyalarından biri olarak merkezi bir yere konmuş, salonda oturuş düzeni –şimdi televizyonda olduğu gibi- ona göre ayarlanmıştır. Benzeri elektrikli araçlar gibi, bu araçları icat etmiş ülkelerde kimsenin aklına gelmeyecek şekilde süslenmişlerdir (Belge, 1983b: 864).

Mobilyaya benzer büyüklükteki ihtişamlı, lambalı radyolar 1960 sonrasında ise boyutu küçülen transistörlü radyolar salonların en güzel ve gösterişli yerine konularak sergilenmiştir. Radyo, tasarrufun egemen olduğu, ithal ürünlerin şimdiki kadar yoğun olmadığı yıllarda zar zor para biriktirilip alınan kıymetli ve pahalı bir araç olduğundan meraklı çocukların oyun aracı olmasından sakınılarak koruma altına alınmıştır. Radyo, genellikle duvarlara yapılan raflara konularak çocukların radyoya erişimi engellenmiştir. Çünkü radyo bozulursa

hem tamir etmesi hem de yeniden satın alması çok zordur<sup>12</sup>. Dinçmen radyonun ev içinde zarar görmesinden sakınılan hali şöyle açıklamaktadır:

Radyonun yüksekçe yerlere konulması ise daha pratik sebeplere bağlanabilir; konuşan veya şarkı söyleyeni, radyo kutusu içinde arama merakını yenmekte zorlanan küçük parmakları engellemek. Yetişkinlerin radyoya bakışı farklı olmalıydı. Ancak, eve radyo geldiğinde –oldukça büyük, ahşap bir mobilya görünümündeydi- arka yüzünü görsem, hele hele içini açıp bakabilsem, o konuşanı ya da şarkı söyleyeni göreceğimden aşağı yukarı emindim... Bizden sonra gelen kuşaklar, radyonun içinde insan aramak yerine, radyoyu açmayı ve istasyon düğmesi ile oynamayı kendiliklerinden öğrendiler veya sanki bilerek dünyaya geldiler (2007: 25- 26).

Çocukların radyo ile ilişkisi bu bağlamda ilginçtir. Araştırma kapsamında görüşmelerde ve okunan anılarda özellikle erkek çocukların radyonun içindekini merak ettikleri ve bazılarının da cesaret ederek radyoyu açtıkları öğrenilmiştir. Bu duruma bir örnek ses sanatçısı Erol Büyükburç'un anılarında görülür. Büyükburç, dayısının radyonun içinde küçük küçük adamlar olduğunu söylemesi üzerine kimse evde yokken radyoyu sökmüş ve "Korkmayın, sizi korkutmaya değil görmeye geldim" diye konuşmaya başlamıştır (Demir, 2005: 40–41).

Bugün oturma odalarında, salonlarda nasıl ki aileler toplanıp televizyon izliyorsa radyolu yıllarda da her odada radyo bulundurmak mümkün olmadığından ailenin tüm fertleri bir araya gelerek radyo dinlerdi. Bu durum radyonun halka açık alanlarda toplanılıp dinlenilmesi gibi ev içinde de insanları bir araya getiren sosyal yönünün göstergelerinden biridir.

### **Lambalı Radyolardan, Transistörlü Radyolara...**

Radyo, henüz tüketim çılgınlığı ile tanışmamış Türkiye için batıdan gelen bir modernlik simgesi olduğu kadar, aynı zamanda bir lükstü. Yapılan görüşmelerde radyoların ne kadara alındığı hatırlanmasa da özellikle vurgulanan, radyonun özellikle ilk çıktığı zamanlar-

12 Çalışma kapsamındaki görüşmelerde 1954 doğumlu Metin, radyonun nasıl korunduğunu anlatırken özellikle bu cümleyi vurgulamıştır.

da pahalı olduğundan çoğu evde olmayışı, 1950'li yıllarla birlikte ucuzlayıp yaygınlaştığıdır.

Radyoların yurt dışından gelmesi de fiyatını artıran önemli bir unsurdur. 1939 yılında yazılan “*Radyo Almanağı*”nda Ragıp Uluğ, Amerika gezisinde gözlemlediği radyo fiyatları hakkındaki şaşkınlığını şu şekilde belirtmektedir:

... Amerika seyahatinde, radyoların her tarafta gördüğüm ucuzluğu beni hayretlere duçar eyledi. Mağazaların camekânlarında 2–3 Dolardan itibaren türlü türlü radyolar sıralanmış idi. Beş altı lambalı mükemmel bir radyoyu bizim para ile 20–25 liraya almak pek mümkün idi. Vaşington<sup>13</sup>'da bir mağazanın muazzam vitrininde mobilyalı ve gramofonlu büyük bir radyonun fiyatının ancak 99 Dolardan ibaret olduğunu görünce şaşırıldım. Bu cins radyoların bizdeki satış fiyatının 650 Lira olduğunu gazetelerdeki ilanlardan öğreniyoruz (1939: 2).

1940'lı yılların sonlarına doğru gelindiğinde radyo fiyatlarının biraz daha düştüğü görülmektedir. Yedigün dergisinin 1948 yılındaki sayısında yer alan RCA markalı radyonun fiyatı 230 liradır. 30 lirası peşin, geri kalanı 8 taksitle ayda 25 liralık ödemeler halinde halka sunulmuştur. Reklam sayfasının üst kısmında radyonun görseli yer alırken, alt kısımdaki metin şöyledir:

5 Lambalı Q103X Modeli. Bu radyo uzun senelerin müspet tecrübeleriyle meydana gelen eşsiz bir kıymettir. İmalindeki sağlamlık ve hassasiyet, hatlarındaki zevk ve incelik bu yeni RCA radyosunu hakikaten rakipsiz bir hale koymuştur. İhtiva ettiği kısa, orta ve uzun dalga sahaları üzerinden tekml radyo programlarını en açık ve pürüzsüz bir şekilde dinleyebilirsiniz (Akçura, 2002: 39)<sup>14</sup>.

Reklamda da görüldüğü gibi 1940'lı yılların sonlarında halen lambalı radyolar satılmaktadır. Radyo teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak, transistörlü radyoların gelişi ise 1960'lı yılları bulmuştur. Transistör teknolojisi ile radyo taşınabilir bir nitelik kazanarak küçülmüş

13 Alıntıda geçen kelimeler, dönemin günlük hayatı ve yazımda kullanılan dil ile ilgili önemli ipuçları verebileceğinden herhangi bir düzeltmeye gidilmeden çalışmaya aktarılmıştır.

14 Reklam, Akçura tarafından 15 Şubat 1948 tarihli Yedigün dergisinden alınmıştır.

ve ilk dönemlerine göre ucuzlamıştır. Artık salonlarda özel bir köşede konumlandırılan mobilya benzeri büyük ebatlı, açtıktan sonra ısınması gereken, belli bir süre sonra ses veren lambalı radyoların yerini çok daha az enerji ile çalışan küçük boyutlu transistörlü radyolar almıştır.

Sigara paketi büyüklüğündeki el radyolarından, koca dolap boyundaki 'möbleli' radyolara kadar, her ailenin çapına göre bir radyosu vardı. İçine bir yığın büyük boy pil koymak gereken portatif radyolar en çok piknikte maçları dinlemeye yarardı. Dijital teknolojinin adı bile yoktu. ... O yılların tüm eşyaları gibi radyolar da insanı sabırlı olmaya zorlardı. Pili el radyoları hemen ses verirdi de, lambalı radyoların ille de ısınması gerekirdi. Radyoyu açmak mutluluk verici bir eylemdi. Lambanın olduğu yerde keskin, lambadan uzaklaştıkça gölgelenen bir ışık radyonun ön panelini doldurur, büyüleyen kutu yavaş yavaş ısınır, derken ses gelirdi...(Tunç, 2001: 77).

Transistörlü, pilli radyolar ile Türk halkı birçok yere radyosunu da götürmeye başlamıştır. Özellikle Almancıların hepsinin elinde radyo olduğu, sokaklarda onlarla gezdikleri görüşmelerde belirtilmiştir<sup>15</sup>.

O yıllarda radyosu olmayan tek ev yoktu. Bazı evlerde bu sayı ikiye üçe çıkardı. Zaman zaman gazetelerde boynuzuna radyosunu taktığı öküzüyle tarlasını süren köylü fotoğraflarına, yollarda eline çanta gibi aldığı radyosunu dinleye dinleye yürüyen insanlara rastlardık. Evlerinde oturanlar sabahtan akşama kadar radyolarını dinlerlerdi (Gülizar, 1994: 30).

Bugün özellikle lambalı radyolar antika değeri taşımaktadır. Sadece yaşanan anıları anımsamak için değil, aynı zamanda artık çalınmasa bile bir süs eşyası olarak lambalı ya da eski transistörlü radyolar saklanabilmektedir. Görüşmelerin birinde lambalı ve transistörlü radyolar hakkında konuşulurken ilk lambalı radyolarını elden çıkardıkları için duyduğu üzüntü görüşülen kişi tarafından şöyle belirtilmiştir: "(Lambalı radyodan bahsediyor) ... Büyük bir şeydi. Biz değerini bilemedik. Eskiden verdik hâlbuki çok değerli şeyler. Anı

15 Almancıların radyoyu ev dışına çıkartarak radyo ile sokaklarda gezmesi daha çok "görgüsüzlük ve gösteriş" anlamında görüşülen kişiler tarafından kullanılmıştır.

olarak, antika olarak. Verdik gitti. Sonra transistörlü radyolar çıktı. Daha küçüktü, basar basmaz çalardı. Millet onları pikniğe götürürdü.”<sup>16</sup>

## Radyodaki Program Türleri ve Gündelik Hayat

Allo allo, muhterem samiin... Burası İstanbul telsiz telefonu... 1200 metre tul’-ü mevc, 250 kilosikl. Bugünkü tecrübe yayınıma başlıyoruz<sup>17</sup> (Gülizar, 1994: 9).

Türkiye radyolarının ilk anonsu yukarıda yer aldığı gibidir. Dene-me yayınları yerini düzenli yayınlara bıraktıkça radyo yayınlarının içerikleri de gelişmiş, çeşitlenmiştir. Radyodaki program içerikleri ve gündelik hayat birbiri ile uyum içinde ilerlemiştir. Yıllarla birlikte yayın içerikleri zenginleşmiştir. Teknik olanakların artması kadar dinleyicilerin istekleri de içeriğin gelişiminde belirleyici olmuştur. Ajans, başlangıcından itibaren radyonun olmazsa olmazlarındandır<sup>18</sup>.

Radyonun ilk yıllarında gazetelerde halkın radyo dinlemesini teşvik etmek için naklen yayınları duyuran haberler yapmıştır. 1 Kasım 1929 tarihli *Cumhuriyet Gazetesi*’nde “Gazi hazretlerinin nutukları telsiz telefondan dinlenebilecektir” şeklinde haber çıkmıştır. 2 Kasım 1929 tarihli aynı gazetede ise Atatürk’ün nutkundan bahsederken şöyle bir habere yer verilmiştir: “Ankara- Bugün saat 3.00’de Meclisin açılacağı malum olduğundan herkes meclise ve radyoların bulunduğu meydanlara dolmuştur. Reisicumhur Hazretleri’nin TBMM’nde irat buyurdukları nutuk, şehrimizde de telsiz makinası olanlar tarafından dinlenmiştir. Ses ara sıra karışmış olmakla beraber nutku takip etmek mümkün olmuştur”<sup>19</sup> (Dinçmen, 2007: 37).

16 1954 doğumlu Metin ile yapılan söyleşiden alınmıştır.

17 Günümüz Türkçesi ile “Alo alo sayın dinleyiciler, burası İstanbul telsiz telefonu. Uzun dalğa 1200 metre, 250 kilosikl. Bugünkü deneme yayınıma başlıyoruz.”

18 Radyo haberlerinin önemine daha önce değinildiğinden bu kısımda kısaca değinilerek, diğer program türlerine geçilmiştir.

19 Nutuk’un meclisten yapılan ilk naklen radyo yayını olduğu belirtilmektedir (Dinçmen, 2007).

Dinçmen'e göre radyonun hayatımıza girmesiyle birlikte doğruluk, inandırıcılık adına sağlam bir referans kazanılmıştır. "Radyodan duydum" denildiğinde deyim yerindeyse akan sular durur. Radyonun gaipten gelen ses özelliği ile belki de kitleleri etkileme gücü bu denli fazla olmuştur. Radyo uzun yıllar her türlü tartışmaya kapalı, bir fenomen olarak algılanmıştır. "Radyo böyle dedi, ajans böyle söylüyor" temel doğruluk kriteridir (Dinçmen, 2007: 27).

Bu durum görüşmelerde de ortaya çıkmıştır. Radyonun siyasal yönüne dair çok fazla hatırlanan bilgi yoktur. 1924 ve 1930 doğumlu kişiler görüşmelerde, Demokrat Parti'nin (DP) son dönemine dek haberlerde belirgin bir siyasal yön fark etmediklerini belirtmişlerdir. Ancak 1930 doğumlu Yıldız DP'nin son dönemlerinde yanı başlarında yaşanan sokak kavgalarına dair hiçbir bilginin radyodan verilmediğini eklemiştir. Naci ise DP'nin son dönemindeki radyo kullanımını "DP'nin başını yedi" şeklinde ifade etmiştir. 1950'de doğan Gönül, 1960 ihtilalini radyodan dinlediğini belirtmiştir. Yassı Ada mahkemelerinin sürekli olarak radyodan takip edildiğini hatırlamıştır. Görüşülen diğer kişiler ise okudukları üzerinden, radyo özerk olmadığına, radyonun siyasal açıdan nasıl kullanılabileceğine dair yorumlar getirmiştir.

Demokrat Parti'nin son dönemlerine kadar radyo üzerinden yürütülen siyasal propagandanın çok da farkına varılmamış, radyoya güvenilmeye devam edilmiştir. Hükümet de radyonun halk üzerindeki etkisinden sonuna kadar faydalanmıştır. Ancak 1957'den itibaren ve darbe sonrasında radyonun inandırıcılık özelliği kırılmaya başlamıştır. Dinleyici radyolu yılların ilk döneminin aksine ne söylendiğini, neden söylendiğini sorgulamaya başlamıştır.

Haberler dışında dinleyicilerin günlük hayatına eşlik eden birçok farklı program türü radyoda yer almıştır. Özellikle yayın saatlerinin artması, yayıncılıktaki teknik gelişmeler ve dinleyicilerin beklentilerinin yükselmesi ile program türleri çeşitlenmiştir. 1941 yılı yaz döneminde haftaiçi ve cumartesi günde altı buçuk saat, pazar günleri ise sekiz saat olan yayın süresi, 1964 yılında Ankara Radyosu'nda on iki

buçuk saate, İstanbul Radyosu'nda ise on bir buçuk saate çıkmıştır (Özakman, 1969: 17). Her iki dönemde de en uzun yayın süresinin akşam saatlerinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu durumun nedeni akşam saatlerinde tüm aile bireylerinin bir araya gelmesidir. Her yaştan, çalışan çalışmayan aile üyeleri bir araya gelerek akşamın en büyük eğlencelerinden biri olan radyoyu dinlemektedirler.

	1941	1954	1964
Sabah	1	1,5	2,5
Öğle	1,5	2	3
Akşam	4	5	7
Toplam	6,5	7,5	12,5

**Tablo 1:** Ankara Radyosu'nun Yayın Süreleri

1941 yılının program kalıbının haberler, *Türk Müziği*, *Batı Müziği*, *Evin Saati*, *Sonbahar At Yarışı Neticeleri* ve az sayıda söz programından oluştuğu görülmektedir. 1946 yılında *İstekler*, *Temsil*, *Halk Müziği*, *Radyo Gazetesi*, *Spor Haberleri*, *Geçmişte Bugün* gibi farklı programlar da içeriğe eklenmiştir. 1946 yılında haftada iki gün Cuma akşamları ve Pazar sabahları radyo oyunu yayınlanmaktadır. Söz programlarının sayısı artmıştır. Yıllar geçtikçe söz programlarına ayrılan zaman dilimi de büyümüştür. 1954 yılında *Dans Müziği*, *İngilizce*, *Plak Albümü*, *İsteyin Çalalım*, *Dini Ahlaki Muhasebe*, *Kahramanlar Geçiyor* gibi programlar yayında yer almaktadır. Müzik programları bu dönemde hala ağırlıklıdır.

1965 yılına gelindiğinde söz programları birçok farklı konu başlığı altında toplanır hale gelmiştir. Bunlardan bazıları Köy ve İşçi programları, Kadın ve Ev programları, Çocuk ve Gençlik programları, Bilim, Kültür, Sanat programları, Genel Eğitim programları, Moral (dini) programlar, Aktüalite ve Magazin programları ve Dramatize (radyo oyunları, eğlence, yarışma) programlardır (Özakman, 1969: 75-77). İçerik halkın geneline kapsayacak türdedir ve her yaş grubuna



hitap eden programlara sahiptir. Radyodaki bu söz programları yayınladıkları dönemlerden sonra bazı konuşmacılar tarafından kitaplaştırılarak da okuyucuya sunulmuştur<sup>20</sup>.

Görüşmeler sırasında radyo günlerinin en çok sevilen ve takip edilen programlarından biri olarak sözlü programlar öne çıkmıştır. Özellikle radyo temsilcileri, arkası yarınlar bugününün televizyon dizileri gibi sıkı bir şekilde dinleyiciler tarafından takip edilmekteydi. Dönemin ünlü oyuncularını yapımları seslendirir, ünlü tiyatrocular yönetirdi. *Radyo Tiyatrosu* daha özgün yapımlardan oluşurken, arkası yarınların çoğu Türk ve Dünya edebiyatının önemli romanlarından uyarlanırdı (Tunç, 2001: 82). Böylelikle dinleyiciler önemli edebiyat eserleri hakkında bilgi sahibi de olurlardı.

Temsil Şefi Kemal Tözem, radyofonik tiyatroyu şive ve lehçe birliğine hizmet eden, kitap, gazete gibi neşir vasıtaları ile halka anlatılmak istenenleri büyük bir kitleye daha canlı olarak sunan yayınlar olarak ifade eder. Radyofonik tiyatro, "bir gün köylere gidecek olan tiyatroya bu günden muhit ve seyirci" hazırlar. Tözem aynı zamanda radyonun seslerden yola çıkarak hayal etmemizi sağlayan yönüne vurgu yapar: "Radyo temsilcilerini dinlemeye alıştırsak, salonumuzun bir köşesine güldüren ve düşündüren –muhayyelerimizin genişliği, zenginliği nispetinde- rengârenk dekoru ve zengin aksesuarı ile modern bir sahne kurmuş oluruz" (Radyo Dergisi, 1941, sayı 1, s.23).

Görüşmeler sırasında arkası yarınları dinleyicilerin "canla başla" beklentilerinin bir nedeni olarak da efektler verilmiştir. Oyuncuların seslerinin dışında, verilen efektler ile hikâye, dinleyicilere adeta seslerle yaşatılmıştır.

Çocuk programları radyoda öne çıkan diğer bir sözlü program türüydü. Programlarda konuşmalar olduğu kadar, çocuk şarkıları da yer almaktaydı. *Çocuk Kulübü*, *Çocuk Bahçesi*, *Okul Saati*, *Atlı Karınca*,

<sup>20</sup> Kitaplaştırılan radyo programlarına birkaç örnek; Özakman, Turgut (1969). *Bizi Dinler Misiniz? Dil Üzerine Konuşmalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. Özakman bu kitabında Türkçe hakkındaki konuşmalarını kitap haline getirmiştir. Burhan Belge'nin (1940) *Radyo Konferansları* bu kitaplara başka bir örnektir.

*Masal, Orhan Boran ve Yuki* belli başlı çocuk programlarındandı. Bu programlarla çocuklar hem eğleniyor hem de öğreniyordu. *Okul Saati*, okullardaki ders programını takip ederek ilerliyor, bir tür etüt görevi görüyordu. Görüşmelerde *Çocuk Kulübü*'nün şarkısının hala hatırlandığı tespit edilmiştir. Jülide Gülizar da bu ezginin çocukluğunda her yayın saatinde yüreğini hoplattığını ifade etmektedir:

“Koşun koşun radyo başına, unutmayın bugünü  
Geçiyor iş başına, Radyo Çocuk Kulübü  
Ha Bor'da ol, ha Kars'ta, buluşuruz her hafta  
Değiliz çok uzakta, sana Çocuk Kulübü” (Gülizar, 1994: 14).

*Çocuk Kulübü*, aynı zamanda radyonun gelecekteki sanatçılarını hazırlama işlevi görüyordu. Bu programlarda yer alan çocukların önemli bir kısmı büyüdüklerinde spiker, ses sanatçısı, radyo tiyatrosu oyuncusu gibi farklı alanlarda radyoda yer alıyorlardı (Cankaya, 2003: 48).



Resim III: Radyo Dergisi, 15 Mayıs 1942. “Radyo Çocuk Kulübü”

Woody Allen'in yönettiği *Radyo Günleri*<sup>21</sup> filminde aile üyelerinin radyo dinleyiciliği ile sınırlı kalmadığı, radyo stüdyolarına giderek şovları yerinde izledikleri görülmektedir. Aynı durum Türkiye'deki radyo dinleyicileri için de yaşanmıştır. Büyük şehirlerde oturan kişiler stüdyolara giderek sevdikleri konserleri ya da programları izlemiştir. 1957 Ankara doğumlu Filiz görüşmede dört yaşındayken babasının onu *Orhan Boran ve Yuki*'ye götürdüğünü, kahkahalarla şovu izlediğini ifade etmiştir.

Spor programları çoğunlukla erkekler tarafından sabırsızlıkla beklenen yayınlardı. At yarışları, futbol ve boks maçları gibi farklı spor türlerine dair yayınlar yapılırdı. Spora olan ilgi arttıkça radyoda spor haberleri de yer almaya başladı. Olimpiyatlar dahi radyodan takip edilmekteydi.

Müzik programları ise radyonun vazgeçilmezlerindi. Tüm dinleyiciler müzik tercihleri farklılaşsa da radyodan müzik yayınlarını takip ederlerdi. Birçok evde plak, gramofon gibi aletler de olmadığından müziğe ulaşmanın en önemli aracı radyoydu.

Görüşmelerde severek dinlenen müzik programlarının başında Türk Sanat Müziği programlarının geldiği belirtilmiştir. Özellikle Zeki Müren, Safiya Ayla ve Müzeyyen Senar konserleri ilgiyle takip edilmiştir. Müzik yayınlarının radyocuları sıkıntıya soktuğu belki de tek nokta Özakman tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: "Matem günlerinde yapılacak yayın konusu, radyoculuğun kronik dertlerinden biridir. O kadar ki, ne yayınlanırsa tepki gelmesi üzerine -1962 Aralık, Kıbrıs harekâtı sırasında- postaların susturulması emredilmişti" (1969: 118). Böyle durumlarda matem günlerine yakışan ağırbaşlı müzikler çalınarak durum kontrol edilmeye de çalışılmıştı. Toplumda yaşanan olaylar ile radyo arasındaki bağ burada da açık biçimde karşımıza çıkar.

Radyo programları toplum hayatı ile paralel ilerlemiş, gündelik hayata eşlik etmiştir. Program türleri yerleştirilirken dinleyicilerin sıkılmaması ve gündelik hayatın ritmi göz önünde bulundurulmuştur.

Aynı tür programların üst üste gelmemesine, program saatinin hedef dinleyici kitlesine uygunluğuna, ardı ardına uzun programlar yayınlanmamasına, alışılmış program saatlerinin değiştirilmemesine, zıt programlar arasına geçiş sağlayacak programlar konulmasına özen gösterilmiştir (Özakman, 1969: 35- 38). Böylelikle gündelik hayatın ritmi ile radyodan yükselen ezgiler ya da sözlerin paralelliği artmış, insanlar için radyo dinlemek önemli bir faaliyet halini almıştır.

### **Radyo İle İlgili Basılı Yayınlar ve Sesin Yarattığı İmgeler**

Radyo fiyatları 1940'ların sonlarından itibaren daha makul seviyelere inip orta halli aileler de bu araca sahip olmaya başlayınca, radyoculuk sektörü sadece aracın satımı ile sınırlı kalmamıştır. Önce dergi ve gazetelerde radyolara ayrılmış sayfalar görülmeye başlanmıştır. Daha sonra radyo ile ilgili gazeteler, dergiler, almanaklar çıkartılmıştır. *Radyo Haftası*, *Radyo*, *Radyo Dünyası*, *Radyo Postası*, *Radyo Gazetesi*, *Radyo Almanağı*, *Radyo Magazin* bunlardan birkaçıdır (Ersel vd., 2005). Bu yayınlarda radyoya ilişkin hem teknik hem de içeriğe dair haberler, bilgiler yer almaktaydı. Radyo magazinlerinde ise radyo sanatçıları ile ilgili söyleşiler, gerçekleştirilen programlar ile ilgili yorumlar ve sanatçılara dair son haberler verilmekteydi. Radyoya dair birçok yayın olmasına rağmen yapılan görüşmelerde bu yayınlardan haberdar olan ve okuyan birine rastlanmamıştır. Ancak gazetelerin radyo programı ile ilgili kısımlarını okuduklarını söyleyenler olmuştur.

Radyonun gelişimi ile birlikte çıkan radyo dergileri, radyo magazinleri gibi yayınlar sayesinde radyo hakkında topluma teknik bilgi verildiği gibi, bu dergilerde radyo yapımının ustalıkları da anlatılmış, *radyonu kendin yap* bölümleri yayınlara eklenmiştir. Görüşülen kişilerden 1935 Seydişehir doğumlu İsmet, kendi radyosunu yapan bir radyo dinleyicisidir. Yatılı okuduğu için bobin ve kondansatör alıp, kendi radyosunu yapmış ve kulaklık takarak okulda uyumadan önce dinlemiştir.

Çalışma kapsamında *Radyo Almanağı*, *Radyo Gazetesi*, *Radyo Postası*, *Radyo Programı*, *Radyo Haberleri* ve *Radyo Dergisi* incelenmiştir. *Radyo Almanağı* henüz radyonun çok yaygınlaşmadığı yıllara ait bir yayındır

(1940 başları). Yayının ilk sayfasında “Radyo ve Dünya Saatlerindeki Farklar” başlığı altında Avrupa ve Amerika radyolarını saati saatine takip etmek için ülkeler arası saat farkları verilmiştir. Almanak yazarları yurt dışında radyo ile ilgili yaşadıkları deneyimleri ya da radyo izlenimlerini anlatmaktadır. Radyoda istasyon bulma, radyo alıcıları, radyodaki parazitini giderilmesi, band grupları gibi teknik bilgiler dışında resimli radyo lügatı almanakta yer almaktadır<sup>22</sup>.

Almanakta dikkat çeken diğer bir bölüm “Okuyucu sorgu ve dilekleri”dir. Radyo ile ilgili istekler ve eleştiriler bu köşede yayınlanmakta, dinleyici-okuyucu ile etkileşim sağlanmaya çalışılmaktadır. 1940 yılının almanağında okuyuculardan gelen temel eleştiriler “neşriyatların başlangıç saatleri”ne, radyo yayınlarının uzaması ile ilgili isteklere ve içeriğin geliştirilmesine dairdir. Okuyuculardan gelen eleştirilere bakıldığında radyonun sosyal hayat içerisinde ne kadar önemli bir yer aldığı görülmektedir.

Resmi ve hususi bilumum müessesat öğle vakitleri 12’de tatil yaptıkları halde radyomuz 12 ½ da neşriyata başlamaktadır. Birçok fabrikalarda ve resmi dairelerde mevcut olan ahizelerden bu müstahdemin ancak yarım saat istifade edebilmektedir. Bu husustaki müteaddit dilekler, neşriyatın tamam onikide saat ayarı ile başlayarak yarım saatlik alaturka plak musikisinden sonra Ajans havadislerinin okunması ve onüçten sonra da ailelerin işine yarayacak ev işleri, biçki ve dikiş, yemek ve çocuk bakımı gibi faydalı konferanslar verilmesi merkezindedir. Hakikaten birbuçuk saatlik öğle neşriyatının bu tarzda yapılması çok istifadeli olur (Almanak, 1940: 137)<sup>23</sup>.

Özellikle tatil günlerinde ve çalışma saatleri dışındaki zamanlarda radyo yayınlarına dinleyiciler çok büyük önem vermektedir. Gün-

22 1940 tarihli yayında “Televizyonun Çalışma Esasları” adlı bir bölümün yer alması ilginçtir. Henüz radyonun bile yeterince yaygınlaşmadığı yıllardır. Türkiye’de televizyon yayınlarının 1968’de başladığı düşünüldüğünde 28 yıl öncesinden televizyon teknolojisinin tanıtımının yapıldığı görülmektedir.

23 Alıntıda geçen kelimeler, dönemin günlük hayatı ve yazımda kullanılan dil ile ilgili önemli ipuçları verebileceğinden herhangi bir düzeltmeye gidilmeden çalışmaya aktarılmıştır.

lük aktiviteler ile radyonun birlikte planlanabildiği, boş zamanları değerlendirmenin bir aracı haline geldiği okuyucu görüşünden ortaya çıkmaktadır. Radyo artık gündelik hayatın içinde hem sesi ile hem de yayınları ile yer almaktadır. Her iki kitle iletişim aracı da birbirini besleyerek ilerlemiştir<sup>24</sup>.

1953, 54, 55 ve 60'lı yılların sayıları incelenen *Radyo Gazetesi* ve *Radyo Magazin Dergisinin* içerikleri daha magazinseldir. *Radyo Gazetesi* radyo yayınları ile ilgili değişiklikleri vermeye devam etse de teknik konulardan çok içerik ve sanatçılar üzerinde durmaktadır. Artık merak edilen ve dergilerin birçoğunda öne çıkarılan radyo tekniği değil, radyodan seslerini duyduğumuz ama görmediğimiz sanatçıların, spikerlerin hayatlarıdır. *Radyo Gazetesi*'nin 50'li yıllardaki sayılarında gazete, okuyucu ve sanatkârlar arasında bir bağ işlevi kurmaya çalışmaktadır. Bu nedenle okuyuculara, sevdikleri sanatkârlara iletmek istedikleri hediyeleri gazeteye yollamalarını söylemektedir. Yollanan hediyeler ilginçtir. Sanatkârların gündelik hayatlarını dergiden takip eden okuyucular, sanatçıların hayatını bilerek hediyeler yollamaktadır. "Sanatkâr Kerim İleri'nin yeni doğan yavrularına 100 metre Amerikan Bezi" yollayan bir okur bulunmaktadır (*Radyo Gazetesi*, 3 Mayıs 1953).

Radyoda yer alan kişilerin hayatları, çalınan eserlerin bestecileri, şarkıcıların özel hayatları gazetede yer almaktadır. Böylelikle gündelik hayatta radyo sadece dinlenen bir araç olmaktan öteye giderek, radyoda yer alan kişilerin popülerleştirilmesi söz konusu olmaktadır. Radyo artık bilinen, ne olduğu anlaşılan bir araçtır. Merak edilense radyonun içinden gelen seslerin sahipleridir. Böylelikle radyo ve radyoda yer alanlar kendilerini günlük hayatta yeniden üretmektedir.

Radyo dergilerindeki magazin haberlerinin bu kadar artmasını değerlendirirken Eryılmaz'ın söylediklerine bakmak açıklayıcıdır. Radyo yaygınlaşırken kendi kültürünü ve ikonlarını da yaratmıştır. Radyo sanatçıları tüm ulusun hayran olduğu "star" statüsüne kavuş-

<sup>24</sup> Radyo yayınları 1960'lı yıllarla birlikte azalmaya başlamış sonrasında da son bulmuştur. Bugün gazetelerde yer alan televizyon sayfalarının ve televizyon eklerinin kökeninin bu yayınlar olduğu düşünülebilir.



Resim IV: Radyo Gazetesi, 11 Mayıs 1960.

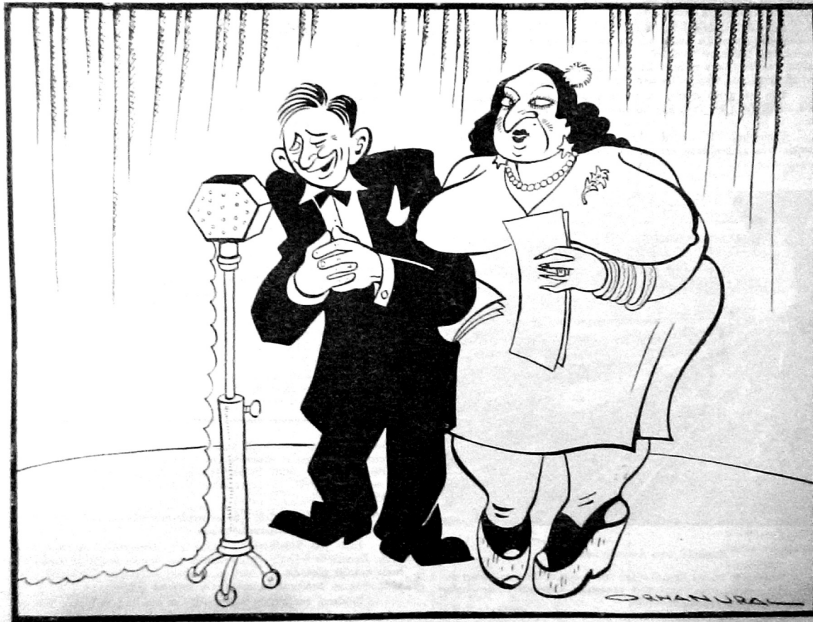
muştur (Eryılmaz, 2005: 92). Radyo sınavlarının yapıldığı zamanlar radyoya girebilmek için insanlar canla başla uğraşmaktadır. Radyo ayrı bir masal dünyası olarak insanlara sunulmaktadır.

Duran, radyonun hayalde görüntü yarattığını belirtir. Ses, bir şekilde insan tahayyülünde görüntü yaratmaktadır. Yaratılan görüntü ise öznelidir (2005: 115). İnsanların kahvede maçı radyodan dinlerken tıpkı televizyona bakar gibi, radyoya baktıklarını anlatır. "Sese televizyondaki görüntüye bakar gibi bakan insanlar"dan söz eder. Onlar hayallerinde stadyumu ve futbolcuları canlandırmaktadır. Televizyon ise radyo ile kıyaslandığında kişisel tahayyüllere yer vermektedir.



Ekranada görüntü belirmediği an, herkesin aklında artık aynı görsel vardır. Sesler ve seslerin çağrıştırdıkları bu bağlamda radyoya bir kimlik, kişilik kazandırmaktadır. Radyo, bu nedenle kişiliktir (Duran, 2005: 120).

Burhan Belge (1983), radyonun meraklılarına sanat hadiselerinin gerçeğine yakın bir kopyasını sunduğunu söyler. Bu durumun Belge'ye göre dinleyicinin lehine olan tarafları da vardır. Ses sanatçılarından örnek verir. Ses sanatçılarının "vücutları şekilsizleşmiş yahut dünyaya çehre züğürdü" olarak gelmiş olabilirler. Ama radyodaki ses, onları istediğimiz gibi hayal etmemizi sağlar.



Spiker – Sayın dinleyicilerimiz, şimdi Bayan Sülün İnce, kadımlar vücutlarını ve yüzlerini nasıl güzelleştirmeli? mevzulu konuşmasına başlıyor.

Resim V: Radyo Dergisi, 1 Nisan 1945, s.23.

## Sonuç

Toplumsallık halinin bir parçası haline dönüşen, sosyal hayatı farklılaştıran radyo dinleme etkinliği 1970'li yıllardan itibaren televizyonun çıkışı ile düşüşe geçmiş, radyonun yaşadığı parlak dönemleri televizyon yaşamaya başlamıştır. Radyo bugün daha çok arabalarda



trafikte dinlenen bir araç haline dönüşmüştür. Görüşmelerde 1924 doğumlu Naci, radyonun en parlak dönemlerini yaşayan biri olmasına rağmen bugün radyonun öldüğünü söylemektedir. Artık radyo dinlemekte, aradığı her şeyi farklı televizyon kanallarında bulmaktadır. 1930 doğumlu Yıldız ise halen radyo dinlemenin güzel bir şey olduğunu, evi şenlendirdiğini düşünmektedir. Eski alışkanlığı ile TRT dinlemeye devam etmektedir.

İletişim araçları farklılaşsa ve yerlerini yenilerine bırakmış gibi görünse de radyo önemini sürdürmeye devam etmektedir. 1930'lardan 1970'lere kadar giden süreçte radyo gücünü kanıtlamıştır. Bu yıllara geri dönüp radyoyu temel alarak toplumun gündelik hayatına detaylı biçimde bakmak aracın tarihini vermekten çok ötesini ortaya çıkarmaya yarayabilecektir. Gündelik hayatta, toplumsal yaşamda radyonun rolünün farklı açılardan düşünülmesi ve bugünkü yaşamla bağlantısının kurulması gündelik yaşamın dönüşümünü kavramak ve bugüne bakmak için önemlidir.

### Kaynakça

- Ahıska, Meltem (2005). *Radyonun Sihirli Kapısı. Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*. İstanbul: Metis.
- Akçura, Gökhan (2002). *Uzun Metin Sevenlerden Misiniz?*. İstanbul: OM.
- Atauz, Sevil (1998). "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Gaziantep'te Gündelik Yaşamın Dönüşümü: Bir Sözlü Tarih Çalışması." *Bilanço 1923- 1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış" Uluslararası Kongresi. II. Cilt: Ekonomi- Toplum- Çevre*. Ankara. ODTÜ. 217 – 229.
- Belge, Murat (1983). "Türkiye'de Günlük Hayat". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt 3. İstanbul: İletişim. 837- 860.
- Belge, Murat (1983b). "Türkiye'de Günlük Hayat". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt 4. İstanbul: İletişim. 861-876.
- Cankaya, Özden (2003). *TRT. Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: 1927- 2000*. İstanbul: Yapı Kredi.
- De Certau, Michel (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi I. Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. Çev., Lale Arslan Özcan. Ankara: Dost.

- Demir, Cengiz (2005). *Bir Radyomuz Vardı... Ünlülerin Radyo Anıları*. İstanbul: Pozitif.
- Deren, Seçil (2004). "Kültürel Batılılaşma". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık*. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (der.) içinde. İstanbul: İletişim. 382- 402.
- Dinçmen, Gülben (2007). *Radyolu Yıllar*. İstanbul: G Yayın Grubu.
- Duran, Ragıp (2005). "Bir Haber Medyası Olarak Radyo". *Radyo ve Radyoculuk*. Sevda Alankuş (der.) içinde. İstanbul: IPS İletişim Vakfı. 113-130.
- Ersel, Hasan, vd. (2005). *Cumhuriyet Ansiklopedisi. 1941-1960*. Cilt 2. İstanbul: Yapı Kredi.
- Eryılmaz, Tuğrul (2005). "Radyo ve Radyoculuk". *Radyo ve Radyoculuk*. Sevda Alankuş (der.) içinde. İstanbul: IPS İletişim Vakfı. 87-111.
- Gülizar, Jülide (1994). *Haberler Bitti Şimdi Oyun Havaları*. Ankara: Ümit.
- Kahraman, Hasan Bülent (2004). "Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık*. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (der.) içinde. İstanbul: İletişim. 125-140.
- Köker, Levent (1995). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim.
- Mert, Necati (1979). *Gramofonlar, Radyolar, Teypler*. İstanbul: Yansım.
- Oskay, Ünsal (1971). *Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon*. Ankara: Sevinç.
- Özakman, Turgut (1969). *Radyo Notları*. Ankara: Ayyıldız.
- Özer, İlbeyi (2006). "Cumhuriyet Döneminde Devrimler, Toplumsal Yaşama Etkileri ve Gündelik Hayat". *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. Memet Zencirkıran (der.) içinde. Ankara: Nova. 177-201.
- Tunç, Ayfer (2001). *Bir Maniniz Yoksa Anneler Size Gelecek. 70'li Yıllarda Hayatımız*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Uluğ, Ragıp M. ve Nur, Orhan Salih (1939). *1940 Radyo Almanağı*. İstanbul: Kanaat.

### **Sürekli Yayınlar**

Radyo. (1941, 1942, 1944, 1945)

Radyo Gazetesi.(1953, 1954, 1955,1960)

Radyo Haberleri. (1949, 1950)

Radyo Magazin. (1950)

Radyo Postası. (1954, 1955, 1956, 1957, 1958)

Radyo Programı. (1937)

